

16. Слободчиков В.И. Упреждающая адаптация как особая образовательная деятельность преподавателей вуза / В.И.Слободчиков, Л.Ф.Мирзаянова // Педагогика. – 2008. – № 6.

17. Титаренко Т.М. Нужна ли психологическая помощь личности в кризисных жизненных ситуациях // Журнал практического психолога. – 1999. – № 1.

18. Фурман А.В. Психодіагностика особистісної адаптивності // Наукове видання. – Тернопіль: Економічна думка, 2000.

19. Хайруллин Ф.Г. Организационно-педагогические условия и факторы, определяющие адаптацию студенток к учебно-профессиональной деятельности средствами ритмической гимнастики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://planetadisser.com>

20. Штифурак В.С. Адаптація студентів-першокурсників в умовах вищого навчального закладу // Дис... канд. пед. наук. – Київ: Київський державний лінгвістичний ун-т. – 2004.

УДК 378.015.3:159.964.21(043.3)

О. К. Рябкіна

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА РОЗВИТОК КОНФЛІКТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

INFLUENCE OF GENDER STEREOTYPES UPON DEVELOPMENT OF CONFLICT COMPETENCE IN YOUTH AGE

Стаття присвячена теоретичному дослідженню впливу гендерних стереотипів на формування та соціалізацію особистості юнацького віку, психологічних особливостей конфліктів в юнацькому віці. Водночас, визначається поняття конфліктної компетентності як механізму подолання конфліктів в юнацькому віці.

Ключові слова: *гендер, гендерні стереотипи, конфлікт, конфліктна компетентність.*

The article is devoted theoretical research of influence of gendernikh stereotypes on forming and socialization of personality of youth age, psychological features of conflicts, in youth age. At the same time, the concept of conflict competence is determined as to the mechanism of overcoming of conflicts in youth age.

Key words: *gender, gender stereotypes, conflict, conflict competence.*

Постановка проблеми.

Аналізуючи трансформаційні процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві загалом та їх вплив на гендерну картину, варто зазначити, що гендерні умови сучасного суспільства важко визначити як однорідні та чітко структуровані. Вони характеризуються полярними гендерними стереотипами, поява і функціонування яких спричинили економічні, політичні, культурні зміни суспільств, що трансформуються.

Провідну роль у галузі досліджень гендеру відіграють зарубіжні психологів (Бем С., Берн Ш., Маерс Т., Шерріффс А. та ін.). У вітчизняній психології дана проблема розглядається в основному у двох напрямках: психологічному та соціально-психологічному (Агеева В.С., Балакірева О., Говорун Т.В., Кікінежді О.М.). У межах психологічного напрямку дослідження спрямовані на визначення відмінностей між статями, особливостей статевої диференціації, формування психологічної статі (Бендас Т.В, Воронцов Д.Т., Ільїн Є.П., Кльоцина І.С., Кошенова М.І., Логвінова Д.В. та ін.). Доцільно підкреслити, що в рамках зазначених досліджень обидві статі психологічно рівноцінні, хоча й різні за змістом.

Проте, відкритим залишається питання про те, яким чином гендерні стереотипи впливають не лише на особисте життя тієї чи іншої людини, але й на формування індивідуально-психологічних характеристик особистості.

За останні 20-30 років відбувається стрімка трансформація гендерних стереотипів, зокрема, у напрямку розширення “жіночого простору” в сучасному українському соціумі, що зумовлює невпинне зростання уваги науковців до вивчення питань статусу та психологічних відмінностей між чоловіками та жінками. Так, низку наукових праць присвячено дослідженню особливостям гендерних стереотипів (Абраменкова В.В., Альошина Ю.Є., Берн Ш., Волович А.С., Кльоцина І.С., Машовець М.А., Репіна Т.А.), етнічним та кроскультурним аспектам статево-рольової поведінки (А.К. Байбурін, О.В. Мітіна, В.Ф. Петренко), а також вивченню міжстатевих відмінностей у межах диференційної психології (Виноградова Т.В., Горошко Є.Г., Знаков В.В., Кудінов С.І., Лібін А.В., Масагутов Р.М.).

Доцільно зазначити, що найбільш гостро відчувається вплив гендерних стереотипів саме в юнацькому віці, оскільки саме в цей період свого особистісного становлення молода людина не схильна протиставляти себе оточенню одноліток. Відповідність поведінки прийнятим у суспільстві стереотипами загалом негативно впливає на психологічний стан особистості юнацького віку, що й перешкоджає її повноцінній самореалізації.

Сучасна молодь характеризується схильністю до авторитарного стилю поведінки та спілкування, схильністю до компромісів в конфліктних ситуаціях у дівчат, та до суперництва у юнаків, низьким рівнем розвитку комунікативних умінь, організаційних умінь, комунікативного контролю у спілкуванні.

На думку багатьох дослідників, юнацькому віку притаманний високий рівень конфліктності, що проявляється у високій особистісній тривожності, неадекватній самооцінці, особистісній ригідності, використанні вербальної та фізичної агресії (Ананьєв Б., Асмолів О., Костюк Г., Леонтьєв Д., Маноха І., Пов'якель Н.І., Реан А., Рибалко Є., Татенко В.).

Визначення психологічної сутності феномену «конфліктної компетентності» носить міждисциплінарний характер і знайшло своє відображення у працях багатьох зарубіжних та вітчизняних дослідників (Анцупов А.Я., Шипілов А.И). В роботах Ворожейкіна І.Є., Кібанова О.Я., Захарова Д.К., конфліктна компетентність розкривається як комплексний збір інформації й спостереження за станом конфлікту, передбачення негативних психологічних реакцій людини на конфлікт (Ващенко І.В., Гиренко С.П., Хамаліян Р.А.).

Водночас зазначається, що для зниження гостроти виникаючих конфліктів та переживання особистістю юнака деструктивних тенденцій конфліктних відносин є доцільним психологічний супровід, в основі якого: оволодіння знаннями предмету конфлікту та навичками саморегуляції у конфліктних ситуаціях; уміння уникати конфліктогенів і їх перетворювати (за наявності); позбавлення особистісної конфліктності та конфліктних форм і стереотипів поведінки; уміння обирати стиль поведінки відповідно конфлікту (Агєєв В.С., Ложкін Г.В., Дорошенко Н.).

Мета статті полягає в теоретичному визначенні та обґрунтуванні особливостей впливу гендерних стереотипів на розвиток конфліктної компетентності в юнацькому віці.

Результати теоретичного аналізу проблеми дослідження.

Формування певного способу життя молоді в тому числі й такого, невід'ємною частиною якого стає високий рівень гендерного виховання, відбувається за тими ж закономірностями розвитку індивіда, за якими здійснюється процес соціалізації особистості взагалі, а також визначаються гендерні стереотипи у процесі виховання цієї особистості. Тому стереотипи гендерного виховання юнаків доцільно розглядати у контексті соціалізації молоді людини взагалі та гендерних стереотипів виховання зокрема.

Розуміння гендеру лише як статусу статі чи „соціальної статі” часто викликає труднощі, оскільки призводить до опозиції між тілом, як біологічною категорією, і гендером як сутністю, яка за своєю природою психологічна. При такому розумінні гендерна, психологічна сторона виявляється врештірешт привілейованою, а тіло нейтралізованим [3].

Оскільки проблема характеристики функцій гендерних стереотипів не достатньо досліджена у вітчизняній психології, то необхідним є звернення до робіт не лише соціально-психологічних але й психологічних, які присвячені аналізу такого психологічного та соціального явища як стереотип, а саме – Агеєва В. С., Каган В.Є., Кона І.С., Попої Л.

Гендерний стереотип є явищем культурного порядку та формується під впливом історичних умов, має соціальну природу, є продуктом соціально-культурних норм та очікувань [4]. Такі характеристики змінюються з часом та залежно від країни її культурного, економічного, політичного, ідеологічного середовища.

Клецина І.С. зазначає, що гендерні стереотипи засвоюються в процесі соціалізації, через систему розподілу матеріальних цінностей та влади, моральні норми та приписи, що існують в суспільстві на конкретному історичному проміжку [9]. Психологічна функція гендерних стереотипів у психології виступає як поняття, що відбиває детерміновану залежність між об'єктами різного статусу, різних класів, видів і груп, між частиною і цілим; виконання тим чи іншим об'єктом певної соціальної ролі; здійснення певного призначення, довгострокової мети або завдання з досягненням певних результатів, заданої сукупності наслідків, які забезпечують корисність, необхідність, сталість існуючого об'єкта [9].

Сучасна психологічна думка знаходиться на тому етапі свого розвитку, коли з'являються нові фактори, які впливають на систему ролей та поведінку особистості в сучасному світі. Серед таких факторів, що охоплює різні сфери суспільного життя, є фактор статі [9; 8]. Цей фактор визначає стать як сукупність фізіологічних та анатомічних особливостей, які людина отримує від природи. Очевидним є те, що стать відіграє не тільки біологічну, а й соціальну роль. Закономірно з'являється визначення окремої соціальної статі – гендера, що є вираженням поняття систем ролей та відносин, між чоловіками й жінками в суспільстві як соціальними об'єктами [3].

Особливого наукового резонансу проблема гендерних стереотипів у процесі виховання молоді набула як в нашому суспільстві, так і за кордоном з кінця ХХ століття. Проте вона є мало дослідженою, що і визначає необхідність детального розгляду питання впливу гендерних стереотипів на формування та соціалізацію особистості юнацького віку,

зокрема крізь призму конфліктів. Важливе місце у процесі дослідження даної проблеми займає визначення рівня розвитку конфліктної компетентності, як процесу пізнання та управління конфліктами.

Психологічні дослідження проблем юнацького віку в сучасних умовах реформування суспільства перетворюються з власне академічних питань наукового пізнання в невід'ємну складову практичного освоєння соціальної дійсності. Агеєв В.С. визначає юність як етап становлення світогляду, оскільки саме в цей час відбувається остаточне дозрівання когнітивних та емоційно – вольових процесів, що в сукупності визначає процес соціалізації молодого людини [2]. Важливими в цих обставинах представляють гендерні аспекти соціалізації молодого покоління.

Дослідження вітчизняних психологів визначають юність як період самовизначення, теоретичного мислення, рефлексії. Водночас, на думку науковців, вимагає більш детального вивчення етап пізньої юності, характерологічні ознаки якого вітчизняні психологи визначають з позиції реалізації провідної діяльності юнаком. Зокрема, як вітчизняні так і зарубіжні психологи визначають період пізньої юності як етап переходу і становлення юнаків у дорослому житті [6].

Процеси адаптації, соціалізації та провідної діяльності, що зумовлюють розвиток світоглядних орієнтацій особистості у пізньому юнацькому віці виступають чинниками міжособистісних конфліктів. На думку вітчизняних дослідників, зокрема Ворожейкина І.Є., Кібанова А.Я., міжособистісні конфлікти та специфіка їх вирішення являють собою прояв психологічної культури, взаємодії між людьми в процесі їх спілкування та сумісної діяльності [6].

Серед індивідуально-психологічних особливостей, які впливають на виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці, як стверджує Пов'якель Н.І., провідна роль належить рівню конфліктності, рівню особистісної тривожності, неадекватній самооцінці, особистісній ригідності, певним формам агресивних реакцій [12].

Абраменкова В.В. розглядає конфліктність особистості як інтегративну особистісну властивість, яка характеризує частоту виникнення конфліктів та включення в них особистості [1]. Дана властивість визначається цілою низкою психологічних (темперамент, рівень агресивності, психологічна стійкість та саморегуляція, рівень домагань, емоційний стан), соціально-психологічних (соціальні установки та цінності, ставлення до опонента по спілкуванню, комунікативна культура) та соціальних (особливості життя і діяльності, загальний рівень культури, можливості для задоволення потреб і т.ін.) факторів [1].

У результаті досліджень Дружиніна В.В. уявлення сучасної молоді про

міжособистісні конфлікти встановлено, що юнаки розглядають конфлікти переважно як негативне явище, усвідомлюють власну схильність до конфліктності, схильні приписувати ініціативу конфліктів іншим людям, у більшості випадків усвідомлюють чинники конфліктів та спонтанність власної поведінки, бажають розширити свої знання і набути умінь щодо попередження конфліктів [7]. Водночас, як зазначає Ворожейкін І.Є, існує також протиріччя між частотою проявів конфліктності та неадекватно високою самооцінкою розвитку якостей та наявності знань для попередження конфліктів [6].

Дружинін В.В. зазначив, що більшість молодих людей має рівень конфліктності близький до середнього. Водночас, він відмічає, що рівень конфліктності корелює з прагненням до домінування, особистісною ригідністю, організаторськими уміннями та нахилами, прямолінійним-агресивним стилем міжособистісної взаємодії, агресивністю як стратегією психологічного захисту у конфліктах, вербальною агресією [7]. Дослідником виявлено кореляційний зв'язок негативної спрямованості з ухилянням як стратегією поведінки у конфліктах [7].

Старший юнацький вік робить гендерні проблеми особливо актуальними, оскільки в цей період перед юнаками постає проблема вибору свого подальшого життєвого шляху і сфери професійної діяльності [10]. Прагнення відповідати соціальним очікуванням, пов'язаним з різного ступеня значущості професійної діяльності і кар'єри для чоловіків і жінок, спонукає статевотипізованих дівчат у професійному виборі нехтувати своїми нахилами, здібностями, інтересами, і вибирати типово жіночі професії, пов'язані з виконанням обслуговуючих функцій [2]. Як відомо, навіть здібні до точних наук дівчата досить рідко вступають до технічних вузів.

Як зазначає Попова Л.В., статевотипізовані юнаки, не враховуючи, зазвичай, свої нахили рідше обирають для себе професії гуманітарного профілю, виходячи із стереотипного уявлення, що ця діяльність не для „справжнього” чоловіка. Також, Попова Л. констатує, що цьому етапі особливо значущою і необхідною має стати кваліфікована допомога старшокласникам з боку компетентних у гендерних питаннях учителів, шкільних психологів чи соціальних педагогів [13].

Гендерні стереотипи як і будь-які інші соціальні стереотипи відіграють значну роль в оцінці людиною оточуючого світу і себе, дозволяючи досить просто, швидко та надійно категоризувати, спрощувати своє соціальне оточення [8]. Однак, виникаючи в умовах обмеженої інформації про сприйманий об'єкт, стереотип часто стає не правдивим та виконує

консервативну роль, формуючи у особистості студента помилкове знання людей деформуючи процес міжособистісної взаємодії [5].

Бути в суспільстві чоловіком чи жінкою означає не просто мати ті чи інші анатомічні особливості – це означає виконувати ті чи інші гендерні ролі. Поняття ролі як соціальної функції особистості ввів Дж. Блок, позначивши ним спосіб поведінки людей в системі міжособистісних стосунків, що відповідає прийнятим нормам, що залежить від їх позиції чи статусу в суспільстві [4]. Бем С., Клеціна І.С., Попова Л.В., під гендерною роллю розуміють систему соціальних стандартів, вказівок, нормативів, очікувань, яким людина повинна відповідати, щоб її визнали як хлопчика (чоловіка) чи дівчинку (жінку). В гендерну роль входять всі думки, почуття, слова і вчинки, які вказують на те, якої статі індивід. Гендерна роль виражає гендерну ідентичність, гендерна ідентичність є внутрішнім переживанням гендерної ролі [5; 9; 13].

Кон І.С. відмічає, що гендерні стереотипи завжди пов'язані з певною нормативною системою, яку особистість засвоює та заломлює в своїй свідомості та поведінці [10]. Таким чином, гендерні стереотипи можна розглядати як зовнішній прояв моделей поведінки та відносин, які дозволяють іншим людям судити про приналежність індивіда до чоловічої чи жіночої статі.

На рівні міжособистісних стосунків гендерні стереотипи виступають похідним не тільки від загальносоціальних норм та умов, але й від досліджуваної конкретної системи сумісної діяльності [2].

Міжособистісні конфлікти з позиції гендерних стереотипів, як стверджує Ложкін Г., викликані протиріччями між нормативними уявленнями про якість особистості та особливостями поведінки чоловіків та жінок і не бажаннями особистості відповідати цим уявленням-вимогам [11]. Кожний міжособистісний конфлікт базується на статево-рольовій диференціації, що існує в будь-якому суспільстві.

За даними досліджень Берна Ш., гендерно не компетентні чоловіки та жінки не можуть звільнитися від пригнічення гендерно-поляризованої та андроцентричної культури, тому вони часто переживають конфліктні стани нереалізованих особистих спрямувань та невідповідність очікувань [3, 140].

Водночас дослідниками відмічається залежність рівня конфліктної компетентності від гендерної компетентності, яка сформована на основні положень гендерної теорії. В основі даної залежності покладене доцільне використання так званих «гендерних схем», основна мета яких спирається на теорію психологічного навчіння та когнітивного розвитку [8].

Доцільно відмітити, що нормативний та інформаційний тиск змушує молоду людину підпорядковуватись гендерним нормам. Дія нормативного тиску заключається у намаганнях особистості юнацького віку відповідати гендерним ролям, що отримати соціальне схвалення та уникнути соціальних докорів.

Проте, в ситуації співставлення нормативів відповідно до певної статі й індивідуальних характеристик та потреб особистості в реалізації не статевоспецифічних інтересів, можливе виникнення конфлікту нереалізованих бажань. Як результат даного конфлікту можливе гальмування розвитку тих якостей особистості, що не відповідають певним стереотипам. А отже наявність суто чоловічих (маскулінних) якостей особистості у чоловіків, та суто жіночих (фемінних) – у жінок, навіть якщо це не відповідає прагненням та побажанням особистості.

Водночас, Дружинін В.В. зазначає, що для зниження гостроти виникаючих конфліктів та переживання особистістю юнака деструктивних тенденцій конфліктних відносин є доцільним психологічний супровід, в основі якого покладені основні завдання формування конфліктної компетентності:

- оволодіння психологічними прийомами і навичками безконфліктного спілкування;
- оволодіння навичками саморегуляції у конфліктних ситуаціях;
- уміння уникати конфліктогенів і їх перетворювати (за наявності);
- позбавлення особистісної конфліктності та конфліктних форм і стереотипів поведінки;
- уміння обирати стиль поведінки відповідно конфлікту;
- оволодіння знаннями і навичками попередження деструктивних наслідків конфлікту [7].

Отже, можна зробити висновок, що питання впливу гендерних стереотипів на розвиток конфліктної компетентності в юнацькому віці виступає одним із значущих в процесі дослідження суб'єктивного аспекту розвитку та функціонування особистості.

Висновок та перспективи. Таким чином, можна констатувати, що міжособистісні конфлікти з позиції гендерних стереотипів загалом базуються на необхідності перерозподілу традиційних жіночих та чоловічих ролей, а також більше глибоким вивченням та просвітою молодів стосовно самого поняття конфлікту, формування конфліктної компетентності, в основі якого покладений збір інформації й спостереження за станом конфлікту, генезис конфлікту, прогноз конфлікту, застосування законів спілкування, передбачення негативних психологічних реакцій людини на конфлікт, розв'язання конфлікту.

Водночас, необхідність вивчення впливу гендерних стереотипів на розвиток конфліктної компетентності у юнацькому віці зумовлюється доцільністю врахування гендерних схем, детермінованих трансформацією гендерної культури суспільства, а також визначенням адекватності гендерних образів у індивідів різної статі у процесі міжстатевого спілкування.

Отже, можна зробити висновок, що вивчення впливу гендерних стереотипів на розвиток конфліктної компетентності у юнацькому віці виступає одним із значущих в процесі дослідження суб'єктивного аспекту розвитку та функціонування особистості. Також доцільно відмітити, що при формуванні цілісного уявлення про процес конфліктної компетентності як базисного, виникає питання про її принципові складові, структуру саме як регуляторно-інформаційного процесу.

Література

1. Абраменкова В.В. Половая дифференциация и межличностные отношения в детской группе // Вопросы психологии. – 1987. – № 5
2. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы. – Москва: 1999.
3. Берн Ш. Гендерная психология. – Санкт-Петербург: прайм-ЕВРОЗНАК, 2001.
4. Блок Дж. Влияние дифференцированной социализации на развитие личности мужчин и женщин // Практикум по социальной психологии / Под ред. Пайнс Э., Маслач К. – Санкт-Петербург: «Питер», 2000.
5. Бэм С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / Пер. с англ. – Москва: «Российская политическая энциклопедия», 2004.
6. Ворожейкин И.Е. Конфликтология / И.Е. Ворожейкин, А.Я. Кибанов, Д.К. Захаров. – Москва: 2001.
7. Дружинин В.В. Введение в теорию конфликта / В.В. Дружинин, Д.С. Канторов, М.Д. Канторов. – Москва: 1999.
8. Каган В.Е. Стереотипы мужественности-женственности и образ "Я" у подростков // Вопросы психологии. – 1989. – № 3
9. Клещина И.С. Гендерная социализация: Учебное пособие. – Санкт-Петербург: 1998.
10. Кон И.С. Психология половых различий // Вопросы психологии. – 1981. – № 2.
11. Ложкин Г., Дорошенко Н. Конфликт: мужчины и женщины // Персонал. – 1999. – № 5.

12. Пов'якель Н.І. Основи конфліктології (з практикумом): навчальний посібник (для студентів психологічних спеціальностей). – Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009.

13. Попова Л.В. Гендерные аспекты самореализации личности. Учебное пособие к спецсеминару. – Москва: Изд-во “Прометей”, 1996.

УДК 37.015.3:159.922.8

Ю. В. Распутько

КОГНІТИВНИЙ ДИСОНАНС ТА СПЕЦИФІЧНІ ЗАХИСНІ МЕХАНІЗМИ ЯК УМОВА ВИНИКНЕННЯ ВНУТРІШНІХ КОНФЛІКТІВ У СТУДЕНТІВ

COGNITIVE DISSONANCE AND SPECIFIC DEFENSE MECHANISMS AS CONDITION OF INTERNAL CONFLICTS AMONG STUDENTS

У статті надається визначення поняття когнітивного дисонансу та захисних механізмів психіки. Розглядаються функції захисних механізмів психіки, поняття раціоналізації як захисного механізму.

Ключові слова: когнітивний дисонанс, захисні механізми, раціоналізація.

The article provides information about psychological defense mechanisms and the definition of cognitive dissonance. Analyzes the causes of psychological defense, its basic functions.

Key words: cognitive dissonance, defense mechanisms, rationalization.

Постановка проблеми.

Внутрішньоособистісні конфлікти відіграють значну роль у житті кожної людини. Особливістю даних конфліктів можна вважати те, що вони нерідко виникають по-за свідомості особистості, поки не проявляються у зниженні соціальної ефективності або психологічної дезадаптації людини.

Внутрішньоособистісні конфлікти впливають на формування характеру особистості, мотивацію до діяльності, формування інтересів, цінностей; визначають пріоритет у розвитку тих чи інших здібностей, впливають на вибір професії. Людина, яка позбавлена у своїй діяльності керівництва несвідомих фіксацій, які формувалися у дитячі роки як інфантильні реакції на навколишній світ, має всі шанси робити об'єктивні кроки, зокрема у виборі професії. Безумовно, людина, що має